

L'arribada de la impremta als Països Catalans. 550 anys de les *Trobes*

The Advent of the Printing Press in the Catalan Countries. 550 years of the Trobes

per Antoni Furió*

Universitat de València

El 1474, fa ara 550 anys, es publicaven a València les *Obres o Trobes en labors de la Verge Maria*, el primer llibre imprès a la capital valenciana i un dels primers a la península Ibèrica, el primer sens dubte de caràcter literari. El primer també en llengua catalana, perquè al contrari del que s'acostumava a l'època, en aquells anys inicials de la impremta, en què es preferia publicar en llatí per arribar a un públic més ampli, més enllà de les fronteres del regne, el primer llibre imprès als Països Catalans no va ser un text en llatí, sinó en català. Tampoc no es tractava d'un llibre de text de les matèries més diverses –teologia, filosofia, dret, medicina, etc.–, destinat a professors i estudiants, o a eclesiàstics, juristes, notaris, metges i altres professionals liberals, sinó d'una obra literària, un volum que recull més d'una quarantena de poemes presentats al certamen poètic que es va celebrar aquell mateix any.

No era el primer que se celebrava, ni tampoc en seria l'últim. Els concursos literaris eren bastant habituals a la València de la segona meitat del segle XV, en el moment de la seva major esplendor cultural i artística. Ben probablement, la justa poètica degué ser instigada per Bernat Fenollar, un eclesiàstic lletraferit que animava una tertúlia literària a casa seva, freqüentada pels millors escriptors de l'època, i que va fer de secretari del certamen de 1474. Fos de qui fos la iniciativa, la convocatòria es va anunciar el mes de febrer, sota els auspicis del virrei del regne i mestre de l'orde de Montesa, Lluís Despuig, i s'hi van presentar els escriptors més acreditats de l'època, tant d'origen aristocràtic com burgès, com ara l'excels poeta Joan Roís de Corella, els metges Jaume Roig –autor de *L'Espill*– i Lluís Alcanyís –futur catedràtic de medicina de la universitat, que seria cremat per judaïtzant–, els cavallers Francí de Castellví i Francesc Barceló, el notari Joan Moreno i el ciutadà Narcís Vinyoles. La convocatòria es va resoldre al cap d'un mes, en març, i, potser per no ferir susceptibilitats, es va declarar guanyadora la mateixa Mare de Déu, a qui anaven endreçats els poemes. Potser va ser també el mateix Fenollar –i aquesta és una segona suposició– qui va incitar la impressió de les composicions

* Antoni Furió Diego, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3828-5649>.

presentades –tota una novetat aleshores– i qui en va tenir cura. En tot cas, la iniciativa de publicar el certamen de 1474 va tenir continuïtat i també s'imprimirien els convocats el 1486, 1487 i 1511.

La impremta, doncs, entrà als Països Catalans per València, tot aprofitant la celebració d'aquell certamen poètic del 1474. Diversos factors expliquen per què va ser la capital valenciana la porta d'entrada d'una invenció que a penes tenia uns vint anys d'existència i que de seguida tindria importants repercussions a tot Europa no sols en el camp de la cultura i el pensament, sinó també en els de l'economia, la societat i la política. València era, aleshores, en la segona meitat del quatre-cents, la ciutat més populosa de la Península, amb més de 70.000 habitants, i un important centre econòmic i financer, a més d'un actiu port mediterrani que la connectava amb les principals rutes comercials del moment, les que anaven de Venècia i les ciutats del nord d'Itàlia a Flandes i Anglaterra, i també, per via terrestre i marítima, del centre d'Europa al Mediterrani occidental. A València hi havia també colònies de mercaders de tot arreu, principalment italians i alemanys, però també castellans, portuguesos, flamencs i d'altres procedències. No és estrany, doncs, que la capital valenciana fos una de les primeres ciutats on arribà la impremta, gràcies, d'una banda, a la presència de mercaders i tipògrafs alemanys i, de l'altra, al dinamisme cultural i literari de la ciutat, així com al relativament alt grau d'alfabetització dels seus habitants, tant de les elits aristocràtiques i burgeses com d'amplis sectors de les capes populars. La prosperitat econòmica del segle XV coincidia i, de fet, es traduïa en una gran efervescència artística i literària, com testimonien l'edifici de la Llotja i el Palau de la Generalitat, entre altres esplèndides construccions de la centúria, i la plèiade d'escriptors (Ausiàs March, Joanot Martorell, Jaume Roig, Isabel de Villena, Roís de Corella...) que fan del quatre-cents el segle d'or de les lletres valencianes i de les catalanes en general.

Heus ací ràpidament esbossats els quatre elements que contribuïren a l'arribada de la impremta a València i a fer d'aquesta ciutat un dels centres editorials més importants de la Península en el trànsit de l'edat mitjana a la moderna. En l'últim quart del segle XV, s'hi van imprimir vora un centenar de llibres, tant en llatí com en català, sobre les matèries més diverses i amb títols d'una gran demanda en l'època com la Bíblia –en català– de Bonifaci Ferrer, que després seria cremada per la Inquisició i de la qual només s'ha conservat un full, o el *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell, l'èxit del qual va fer que s'imprimís de seguida una segona edició. Gairebé al mateix temps que a València, la impremta arribava també a Barcelona, Saragossa i, poc després, també a Mallorca, les altres grans capitals de la Corona d'Aragó. En aquest dossier, que consta de set articles, s'estudien els primers anys de la impremta a València, Barcelona i Mallorca; el pas del manuscrit al llibre imprès; la llengua i el contingut d'aquests primers llibres, els anomenats incunables; els oficis relacionats amb el desenvolupament de la nova indústria tipogràfica (impressors, llibreters, editors, etc.), així com la regulació del treball i el corporativisme en el món del llibre i, molt en particular, les característiques libràries de les *Trobes*, el context històric i cultural en què es van gestar tant el certamen poètic com la seva impressió i els personatges –en particular, els promotors i els tipògrafs– que van impulsar-ne la publicació

És cert que moltes de les característiques que solem associar amb el llibre imprès en realitat ja es trobaven en el llibre manuscrit, com ara el format, la distribució de la caixa d'escriptura a línia tirada o en dues columnes, el tipus de lletra –gòtica o romana, humanística–, les abreviatures i els signes de puntuació; la paginació i la numeració dels quaderns, els reclams, etc., i que sistemes de còpia ràpida, com el de la *pecia*, molt utilitzada en entorns universitaris, havien abaratit enormement el preu del llibre. No per això, però, l'aparició i difusió de la impremta deixen de suposar una veritable revolució, que incrementà considerablement el nombre de lectors, canvià els hàbits de lectura, va enriquir tant les biblioteques institucionals com les particulars, va fer possible el sorgiment més tard de la premsa periòdica i tingué un poderós impacte sobre el pensament i la formació intel·lectual de les elits –però també de capes cada vegada més àmplies de la població–, que es traduiria segles després en la revolució científica i la Il·lustració. Ara que una nova revolució, la digital, amb el prodigiós desenvolupament de les tecnologies de la informació i la comunicació, estan posant fi –relativament– a la Galàxia Gutenberg, que a pesar de tot continua ben viva, i canviant la consideració mateixa del que entenem com a llibre, i l'anglès s'ha imposat com a llengua hegemònica a tot el món, potser val la pena remuntar-nos cinc-cents anys enrere, als inicis del llibre imprès, en un temps que, als Països Catalans, la impremta parlava català.